

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Історичний факультет
Кафедра етнології та краєзнавства

Національна спілка краєзнавців України
Київська міська організація

Софійський університет «Св. Климент Охридський»
Історичний факультет
Кафедра етнології

ДРУГІ КИЄВОЗНАВЧІ ЧИТАННЯ: ІСТОРІЯ ТА ЕТНОКУЛЬТУРА

До 100-річчя Української революції 1917–1921 рр.

*Збірник матеріалів
Міжнародної науково-практичної конференції*

Київ 2017

УДК 908 (477-25):39
ББК 26.89 (4 Укр):63,5
К-38

Рекомендовано до друку:
Вченою радою історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Протокол № 13 від 01 червня 2017 року)
Президією правління Національної спілки краєзнавців України
(Протокол № 2 від 29 травня 2017 року)

Рецензенти:

В. П. Коцур, доктор історичних наук, професор, академік НАПН України
М. Г. Палієнко, доктор історичних наук, професор
М. Г. Щербак, доктор історичних наук, професор

Редакційна колегія:

О. П. Ресит, доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України (голова)
В. П. Капелюшний, доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України (заст. голови)
І. К. Патриляк, доктор історичних наук, професор
М. В. Борисенко, доктор історичних наук, професор
А. П. Коцур, доктор історичних наук, професор
О. П. Гончаров, кандидат історичних наук, доцент (секр. редкол.)
Н. В. Терес, кандидат історичних наук, доцент

К-38 Другі киевознавчі читання: історія та етнокультура. До 100-річчя Української революції 1917–1921 рр. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 29 березня 2017 р.) / Редкол.: О. П. Ресит (голова), В. П. Капелюшний, І. К. Патриляк, М. В. Борисенко, А. П. Коцур, О. П. Гончаров, Н. В. Терес. – К.: «Фоліант», 2017. – 502 с.

Збірник містить доповіді та повідомлення учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Другі киевознавчі читання: історія та етнокультура. До 100-річчя Української революції 1917–1921», яка відбулася 29 березня 2017 року в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Автори несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв, посилань на джерела тощо.

Збірник розрахований на викладачів вищих і середніх навчальних закладів, аспірантів, студентів, учнів, усіх, хто цікавиться історією Києва.

ISBN 978-617-7399-06-2

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017
© Національна спілка краєзнавців України, 2017
© Колектив авторів, 2017

Торгівля хлібом в Київській губернії та Києві наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Продовольча безпека кожної держави є вагомим чинником внутрішньої стабільності, благополуччя населення. Аграрні регіони користувались своїм домінуючим впливом на ринку харчових товарів та визначали відносні ціни на продукти сільськогосподарського виробництва в межах регіону, держави, а за сприятливих умов і в усьому світі.

Питаннями урожайності зернових, місця злакових у внутрішній та зовнішній торгівлі імперії Романових, торгівельної інфраструктури в українських та, зокрема, в правобережних губерніях цікавилися та досліджували науковці починаючи з XIX ст. Так, вагомими дослідженнями економічного та соціального стану, торгівлі та торгівельної політики Росії стали праці А. Егунова [5], Ф. Лукашевича [6], М. Слабченка [11], С. Покровського [9], І. Ковальченка, Л. Милова [7], Б. Миронова [8]. Серед сучасних істориків, предметом досліджень яких стала торгівля хлібом в Україні, варто обов'язково відзначити О. Гордуновського, О. Гуржія, О. Ресента [2], І. Гуржій [3], А. Філінюка, Т. Ігнат'єву [13], Решетченка [10] та ін.

Українські землі завжди визначались вагомим потенціалом сільського господарства, яке давало левову частку прибутків державам, до складу яких вони входили у XIV–XX ст. До XVIII ст. українські воєводства у складі Речі Посполитої та українські губернії у складі імперії Романових давали значний відсоток валового збору згаданих держав, не меншою була частка експортованої української сільськогосподарської продукції через Балтійські порти, а на рубежі XVIII та XIX ст. і через Чорноморсько-Азовські порти. Метою нашого дослідження стало розкриття особливостей торгівлі збіжжям та хлібом у Київській губернії наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Місткість внутрішнього ринку Київської губернії визначалася потребами безпосередніх виробників зернових. Підви-

щені потреби від внутрішнього ринку зернових відчували селяни північних повітів Київської губернії, а саме Радомишльського та Київського, через порівняно низьку родючість ґрунтів Полісся. Неабиякі потреби у задоволенні харчування відчували більшість міщан Київської губернії, окрім тих, які продовжували займатися сільським господарством у містах та містечках.

Забезпечення населення хлібом було особливим рядком земської статистики, яка в обов'язковому порядку враховувала потреби населення в харчуванні. Держава визначала норму харчування для однієї особи – по півтора четверті на душу [14; 41 зв]. А у випадку неврожаю чи голоду чиновники передбачали використання потенціалу запасних хлібних магазинів, де зберігалось зерно для позики голодуючим чи потребуючим селянам.

Так, за отриманими авторами даними виявилось, що на 1797 р. (з врожаю 1796 р.) на полях Київської губернії уродило 1 585 931 четвертей злакових (жита, пшениці, проса, гречки, вівса, ячменю, гороху). Після відрахування на харчування населення губернії, залишилося 220770 четвертей хліба. Але враховуючи, що не вистачало у певних повітах губернії у зв'язку із неврожаєм 188235 четвертей, то насправді залишалось для вивозу за межі губернії або для провізії російської армії в Київській губернії 32535 четвертей зернових [13]. Як слушно відзначив А. Скрипник, «в 1800 р. забезпечення 100-тисячного угруповання російського війська при 414 гарматах на Правобережній Україні було завданням зовсім не легким» [12. с. 105]. Такий гуртовий споживач хліба як військової формування імперії, що розміщувалися в Київській губернії, був дуже вигідним для поміщиків досліджуваного регіону.

І лише після задоволення мінімальної потреби населення в харчових продуктах, розраховувалися можливості кожної губернії в продажі зернових за межі губернії, у тому числі за кордон. І саме тому Київ був особливо важливим центром збуту і торгівлі хлібом у Дніпровському регіоні. Можливість

контролювати потоки зернових усього річкового басейну, який містив як правобережні так і лівобережні притоки Дніпра, визначала відносно стабільну та високорентабельну торгівлю зерновими. Київські складські приміщення також сприятливо впливали на зростання обсягів зернових, які продавали та перепродували, використовували як заставу.

Вагоме значення для торгівлі хлібом мав факт перенесення Дубенського контрактного ярмарку до Києва в 1797 р., що надало місту значення біржового центру (саме таку роль відігравали Київські контракти). Зважаючи на те, що Київська губернія перетворюється на одну із провідних промислових губерній України лише з 1830–1840-х років, то товарами, продаж яких забезпечував торгівельний баланс регіону, залишалися сільськогосподарські, у тому числі зернові.

Зерновий експортний потенціал Київської губернії наприкінці XVIII ст. був обмеженим, оскільки несформованим був запит чорноморських портів, які лише будувалися і не приймалися закордонними негоціантами, як перспективний ринок.

Розширенню зернового ринку сприяла інфраструктура Києва, зокрема, банки, які розміщувалися на його території [1]. Вагомим значенням кредитного центру Києву надавали Київські контракти, на яких здійснювались позики грошей і повернення кредитів.

Таким чином, із створенням Київської губернії, її сільськогосподарські виробники долучилися до освоєння внутрішнього ринку імперії Романових та розширення обсягів та асортименту злакових на зовнішніх ринках. Зростання кількості сільськогосподарської продукції на продаж забезпечувалося за рахунок збільшення кількості оранки. Торгівельна інфраструктура губернії була представлена кредитною, логістичною, адміністративною, транспортною та іншими складовими.

Джерела та література

1. Венгерська В. О. Формування кредитно-банківської системи на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). / В. О. Венгерська. – К., 1997. – 43 с.
2. Гордуновський О. М., Гуржій О. І., Реєнт О. П. Український хліб і його реалізація в XVIII – на початку XX ст. (Нариси з історії та економіки) / О. М. Гордуновський, О. І. Гуржій, О. П. Реєнт. – К., 2013. – 224 с.
3. Гуржій І., Гуржій О. Купецтво Києва та Київщини XVII–XIX ст. / І. Гуржій, О. Гуржій. – К., 2013. – 284 с.
4. Державний архів Київської області. – Ф. 1. – Оп. 336. – Спр. 12. Сведения предоставленные уездными нижними судами в экспедицию Государственного Сената о состоянии сельского хозяйства и заводов, и вырабатываемых продуктов для нужд военного ведомства и промышленности (объем сельскохозяйственной продукции в уездах и ценах на нее, о железообрабатывающих, медных, суконных заводах и фабриках). – 1797 г. – 158 арк.
5. Егунов А. Н. О ценах на хлеб в России и их значение в сфере отечественной промышленности / А. Н. Егунов. – М.: Университетская Типография, 1855. – 80 с.
6. Лукашевич Ф. А. Очерки промышленности и торговли в России / Ф. А. Лукашевич. – Харьков: Типография М. Зильбергера, 1877. – 146 с.
7. Ковальченко И. Д. Всероссийский аграрный рынок XVIII – начала XIX в. / И. Д. Ковальченко, Л. В. Милов. – М., 1973. – 412 с.
8. Миронов Б. Н. Хлебные цены в России за два столетия (XVIII–XIX вв.) / Миронов Б. Н. – Ленинград: Наука, 1985. – 301 с.
9. Покровский С. А. Внешняя торговля и внешняя торговая политика России / Покровский С. А. – М., 1926. – 403 с.
10. Решетченко Дмитро Володимирович. Хлібна торгівля Правобережної України (1796–1853 рр.). 07.00.01 історія України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2009. – 20 с.
11. Слабченко М. Є. Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX століття / М. Є. Слабченко. – Х.: ДВУ, 1925. – Т. 1. – 318 с.

12. Скрипник А. Ю. Становлення і формування системи управлінської взаємодії адміністрацій Південно-західних губерній з військовим командуванням у 1800–1812 рр. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. 24. – К., 2015. – 303 с. – С. 99-112.

13. Філінюк А. Г. Торгівельно-економічні зв'язки Правобережної України в умовах інкорпорації та геополітики Російської імперії (кінець XVIII – початок XIX ст.). / А. Г. Філінюк, Т. В. Ігнат'єва. Кам'янець-Подільський: КПДПУ, 2006. – 316 с.

14. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 533 (Київський військовий губернатор). – Оп. 1. – Спр. 1103. (Відомості по Київській і Мінській губерніях). – 1806 р. – 119 арк.

Олена Пивоваренко (м. Київ)

Цукрові реалії м. Києва XVIII–XIX ст.

Цукор посідає значне місце в харчуванні сучасної людини, а солодощі й кондитерські виконують не тільки утилітарну функцію, а й створюють новий соціокультурний простір. Кондитерський бум останніх років у Києві спонукає дослідити історичну ретроспективу цих процесів.

Не можна говорити про відсутність розвідок цього питання. Чимало дослідників зосереджували свою увагу на історії солодощів у Києві, як індустрії [8-12, 15]. Однак, більшість з них стосуються кінця XIX – початку XX ст.

Щодо того, коли цукор став відомий в Україні, достеменних даних немає. Але на початку XVIII ст. він був все ще досить екзотичним харчовим продуктом, хоча вже тоді розрізняли цукор «канарський», що продавався великими брилами («головами»), і розсипчастий цукор – «ліодовий швабський» [4, с. 210, 251, 314; 5, с. 192, 229, 241]. Оскільки цукор, за логікою його розповсюдження, мав надходити з Західної Європи, то у

Машкевич Стефан Володимирович – провідний науковий співробітник Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України, д-р фіз.-мат. наук.

Мельник Ганна Мирославівна – доцент Київського університету імені Бориса Грінченка, канд. іст. наук, член НСКУ.

Мерінг Василь Олександрович – аспірант історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Міхеєв Андрій Віталійович – аспірант Київського університету імені Бориса Грінченка.

Мусіна Зейтуна Хамзяївна – завідувач відділу Національної історичної бібліотеки України.

Ніколаєва Тетяна Михайлівна – доцент кафедри політичної історії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», канд. іст. наук, член НСКУ.

Папакін Артем Георгійович – асистент кафедри історії Центральної та Східної Європи Київського національного університету імені Тараса Шевченка, канд. іст. наук.

Петасюк Олена Іванівна – доцент кафедри новітньої історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка, канд. іст. наук.

Пивовар Сергій Федорович – професор кафедри новітньої історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка, канд. іст. наук.

Пивоваренко Олена Андріївна – доцент кафедри українознавства Національного університету харчових технологій, канд. іст. наук.

Пирогова Наталія Віталіївна – член Ліги екскурсоводів м. Києва, член Всеукраїнської асоціації гідів.

Піскорська Галина Андріївна – старший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, канд. іст. наук, доцент.

Олександр Гончаров (м. Київ)
Топонімічна проблематика в діяльності Київської міської організації Національної спілки краєзнавців України..... 191

**Маловідомі сторінки історії Києва.
Дослідження адміністративно-територіального устрою,
топонімії та соціально-економічного розвитку**

Георгій Чорний (м. Київ)
Чи був Київ столицею Гунської держави? 198

Олександра Коломієць (м. Київ)
Про місцезнаходження Ірининського храму XI ст.
в архітектурному ансамблі «міста Ярослава» 203

Анатоль Астапенка (м. Мінськ)
Беларускія карані гетмана Піліпа Орліка
і яго Канстытуцыя 212

Ганна Філіпова (м. Київ)
«Київська група» полонених шведів армії Карла XII і принц
Максиміліан Вюртемберзький 217

Олена Кохан (м. Київ)
Торгівля киян наприкінці XVIII – середині XIX ст. 222

Любомир Губицький, Ганна Мельник (м. Київ)
Торгівля хлібом в Київській губернії та Києві наприкінці
XVIII – на початку XIX ст. 228

Олена Пивоваренко (м. Київ)
Цукрові реалії м. Києва XVIII–XIX ст. 232

Борис Круглов (м. Київ)
Київський університет та Кирило-Мефодіївське братство:
джерелознавчий аспект 237

Дмитро Кудінов (м. Суми)
Висвітлення Всеросійської виставки 1913 р. в Києві
на сторінках газети «Южный край» 241

Іван Стичинський (м. Київ)
Київ як військово-стратегічний центр південного заходу
Російської імперії на початку XX ст. 248